

УДК 81'373.7:821.161.2

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.3.6>

О. Л. КРАВЧЕНКО

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології та журналістики,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
м. Северодонецьк, Луганська область, Україна
Електронна пошта: zahariy907@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5603-2269>

Н. М. ФЕДОТОВА

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу,
Національний університет харчових технологій,
м. Київ, Україна
Електронна пошта: n.fedotova.edu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1338-2760>

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ СЕНСОНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У РОМАНІ В. РУТКІВСЬКОГО «ДЖУРИ КОЗАКА ШВАЙКИ»

У статті досліджуються семантико-стилістичні особливості фразеологізмів із сенсонімичним компонентом у романі В. Рутківського «Джури козака Швайки». З'ясовано, що автор активно використовує фразеологічні одиниці із соматичним компонентом *око, ніс, вуха, язик, шкіра, слина*. Найбільшу продуктивність мають сенсонімізми *око* і *ніс*, найменшу – *слина*, що мотивується ступенем важливості різних частин тіла для діяльності людського організму. Стійкі сполуки слів із сенсонімичним кодом уживаються автором на позначення переважно негативних емоційних станів персонажів (роздратування, провини, ніяковості, заціпеніння, обурення, страху, розпачу), їхніх настроїв і переживань, для опису поганого фізичного стану (нестачі кисню, запаморочення, втоми, непритомності, голоду). Стійкі сполуки слів із сенсонімізмами допомагають В. Рутківському лаконічно й експресивно окреслити ситуацію. Сталі сполучення слів сенсонімичного коду увиразнюють мову художнього твору, стаючи основою засобів художньої образності, як-от перифраз, гіперболізація, контраст, засоби комічного. Завдяки фразеологізму із соматичним кодом автор описує просторову модель світу тогочасної людини, розподіляючи на близьку, рідну й чужу, ворожу території. Соматизми в складі фразеологічних одиниць виконують характерологічну функцію, наголошуючи на істотній рисі героя (у Грицька нею є *зіркі очі*, а в діда Кібчика – *гострий язик*). Сталі звороти із сенсонімізмами є також елементом мовної характеристики персонажів, що окреслює негативні риси (жадобу до наживи, лють, відсутність емпатії в Іслам-бека і канівецького старости пана Кобильського, критичність у діда Кібчика).

Ключові слова: стилістика сучасної української літературної мови, практична стилістика, фразеологічна одиниця, соматизм, сенсонімізм.

Постановка проблеми. Дослідження соматичної лексики актуалізовані її місцем і значенням у мовній картині світу людини та особливостями її сприйняття. В. Красних розглядає соматичний код культури як базовий, найдавніший, оскільки людина починає усвідомлювати себе у світі з відчуттів, що виникають завдяки органам чуття й частинам тіла, а згодом переносить цей спосіб на пізнання світу: «<...> через усвідомлення себе людина прийшла до опису світу, екстраполюючи свої знання про себе на навколишню дійсність (що й виявилось

зафіксованим у соматичному коді культури)» [Красних : 6]. Соматична лексика активно використовується у фразеологічних одиницях, покликаних забезпечити емоційно-експресивну функцію художнього твору.

Аналіз попередніх досліджень. До вивчення соматизмів як найдавнішої лексико-семантичної групи української мови зверталися Т. Бердникова, Н. Дяченко, В. Німчук, С. Панцьо, В. Ткаченко, З. Шостюк, Н. Яніцька та ін. Дослідженням фразеологізмів із соматичним компонентом займалися Е. Берта, І. Глуховцева,

О. Коваленко, Н. Корнева, І. Патен, Т. Тоненчук, Т. Швець та ін. У роботі ми послуговуватимемося визначенням соматичної фразеологічної одиниці Т. Тоненчук, яка «під фразеологічною одиницею з компонентом-соматизмом, або СФО» розуміє «фразеологізм, провідним або залежним компонентом якого є слово, що позначає зовнішні фізичні форми організму людини (голова, рука, ніс тощо) та елементи серцево-судинної, нервової й інших систем (кров, мозок, печінка)» [Тоненчук 2019 : 146].

Типологія соматизмів розроблялася О. Кочеваткіним, Р. Мугу, Т. Тоненчук, М. Шанським. Соматизми типологізувалися за характером об'єкта номінації та його функцією на сомонімізми (позначають частини людського тіла), остеонімізми (називають кістки та з'єднання людського тіла), спланхнонімізми (номінують внутрішні органи), ангіонімізми (іменують елементи кровоносної системи), сенсонімізми (позначають органи чуття). Окрему групу сомонімізмів становлять слова, що номінують хвороби та вияви людського організму.

Мета статті – з'ясувати семантико-стилістичні особливості вживання фразеологізмів із сенсонімічним компонентом у романі В. Рутківського «Джури козака Швайки».

Виклад основного матеріалу. У тетралогії «Джури» В. Рутківський звертається до історичного минулого України – часів виникнення козацтва. Представники цього прошарку суспільства відіграли історичну роль у розбудові українського соціуму, вплинули на формування національних морально-етичних норм, становлення мовної картини світу. Тому активне використання письменником фразеологізмів, які відбивають етнокультурний код української нації, є закономірним.

Найуживанішими в романі є стійкі сполуки із соматичними компонентами *очі, рука, душа, ніс, голова, серце, язик, зуби, розум*, менша активність спостерігається під час використання фразеологічних одиниць із соматизмами *вуха, нога, шия, п'ята, шкіра (шкура), ніт, кров, живіт, кістка, вуста, чоло, коліна*. Крім того, у творі трапляються одиничні фраземи із соматичними елементами *печінка, слина, волосся, чуби, ніготь, вилиці*. Нерівномірність використання фразеологічних одиниць із різними соматичними одиницями мотивується

ступенем «важливості частин тіла й органів для життєдіяльності людини» та рівнем «усвідомлення цієї важливості» [Тоненчук 2016 : 4].

У стійких сполученнях слів зі складником на позначення органів чуття вживаються сенсонімізми *око, ніс, вухо, язик, шкіра, слина*. Найпродуктивнішим із них є соматичний елемент *око*, що пояснюється його більшим серед інших органів чуття навантаженням у сприйнятті інформації. Фразеологічні одиниці з цим компонентом покликані виконувати емоційно-експресивну функцію. У романі вони позначають переважно негативні емоційні стани людини: *роздратування* («Високий жилавий чоловік, ще майже парубок, гнівно *зблиснув очима* на господаря» [Рутківський : 32]); *здивування* («А за хвилину хлопці *закліпали очима* від подиву: перед ними були не звичайні подорожні, а татарські вояки» [Рутківський : 72]; «Хлопці лише *очі протерли*: тільки-но стояв перед ними, посміхався – і все!» [Рутківський : 93]); *провину, ніяковість* («А хлопці... Кебети в них не стало розібратися. А тепер, бачиш, як траву *очима пасуть*» [Рутківський : 175]); *заціпеніння* («Прибульців наче громом чворохнуло. Вони *не могли відвести очей* від потвори, яка накинута на їхнього коня» [Рутківський : 74]); *страх* («А Тишкевич узагалі побоювався зайвий раз *потикатися* своєму панові *на очі*» [Рутківський : 40]; «Вони *страхалися з'явитися на очі* навіть дідам-пастухам» [Рутківський : 51]); *розпач* («Зі *сльозами на очах* вдивлялися друзі в каламутну воду» [Рутківський : 82]).

Сенсонімізм *око* вживається в складі фразеологізмів, що характеризують поганий фізичний стан персонажа через нестачу кисню («Цю хитрість воронівські хлопці добре знали. Як знали і те, як із тою хитрістю боротися. Висмикнеш надламану очеретинку – і тільки бульки йдуть з глибини. А невдовзі з'являється і сам утікач – захеканий, і *очі на лоба вилазять...*» [Рутківський : 80]); запаморочення, непритомність («Шостий аркан обвив його шию. *Потемніло* Дурній Силі *в очах*, і він гепнувся під ноги коневі» [Рутківський : 90]; «Чужі пальці все міцніше стискали горлянку. *Перед очима* *попливли райдушні кола*» [Рутківський : 154]).

Фразеологічні одиниці з компонентом *очі* позначають психофізичні дії та процеси. Так, зі значенням «пильно стежити, дивлячись на кого-

небудь» [Фразеологічний] уживається вислів *водити очима*, наголошуючи на кмітливості, зосередженості, напруженості Грицика під час спостереження за дворищем: «Біля перелазу стояли Санько з Грициком. Грицик насторожено *водив очима* по подвір'ю» [Рутківський : 26].

Стійкі сполуки слів із сенсонімізмом *очі* допомагають В. Рутківському лаконічно й експресивно окреслити ситуацію. Події глави «Санькова ворожба», у якій Санько навіть татарині відволіктися від пошуків утікачів, Швайка описує за допомогою фразеологізму *відводити очі*: «Тиждень тому Іслам-бековим людям *очі* від нашої схованки *відвів* [Санько]. Я вже було подумав: усе, гаплик. А вони по наших головах, вважай, топчуться – і не бачать» [Рутківський : 172]. Санько і справді примусив татарина буквально підняти очі на небо, а не дивитися на схованку Пилипа і хлопців, тому семантика фразеологічної одиниці «навмисне відволікаючи увагу від кого-, чого-небудь, обдурювати когось» [Фразеологічний] програвалася завдяки прямому значенню складників звороту і їх метафоричному переосмисленню.

Стійкі сполучення слів соматичного коду *очі* увиразнюють мову художнього твору, стаючи основою засобів художньої образності. Фразеологізм *побачити на власні очі* зі значенням «переконатися, упевнитися особисто в чому-небудь» [Фразеологічний] автор уживає для створення гумористичного ефекту: «Про що тільки діди не гомоніли! І про свої битви з татарами, бо хто ж із воронівців не бився з ними. Навіть тоді, коли жили більш менш мирно. І про козакування, і про нечисту силу, яку діди *бачили на власні очі*» [Рутківський : 38]. Комічне досягається введенням до низки однорідних слів на позначення того, що можна сприйняти зором, явища, котре побачити неможливо.

Гумористичний ефект створюється В. Рутківським також за допомогою сталого звороту *зірке око*, що підкреслює в людині уважність, пильність. Бажаючи вразити діда Кібчика, один із головних героїв твору Грицик акцентує увагу на своїй спостережливості, наводячи в ролі аргументу здатність бачити нечисту силу: «– Скажіть, а нечиста сила у Воронівці є?»

Дід Кібчик кинув на нього здивований погляд.

– Як тобі сказати... Поки що її не бачили.

– А я бачив! – зраділо вигукнув Грицик. – У мене, діду, знаєте, яке *зірке око*! Ні в кого такого немає» [Рутківський : 18].

Однак на сторінках роману письменник неодноразово звертає увагу читача на те, що Грицик і справді має гострий зір: «Незабаром *зіркі* Грицикові *очі* угледіли на виднокраї якусь темно зелену купину» [Рутківський : 77]; «Лише *зіркі* Грицикові *очі* стежили за кожним порухом Швайки» [Рутківський : 111]. У такому контексті фразеологізм виконує характерологічну функцію: юнак прагне стати вивідником, тому спостережливість і пильність сприймаються як його істотні риси.

Завдяки фразеологізму *з'являтися на очі* письменник, з одного боку, гіперболізує воєнні здібності Швайки, з іншого – відтворює напруження обстановки, у якій він опинився, змальовуючи це за допомогою контрасту. Спершу автор описує складні умови, у які потрапив вивідник, наголошуючи на зорових і слухових відчуттях: «Тримаючи Вітрика на повіді, обережно рушив паралельно до лісової дороги. Через сотню кроків почув, як тріснула гілка під чиймись ногами. Очі, що призвичаїлися бачити дещо і в такій темряві, розгледіли край дороги кілька кінних постатей. Рука мимоволі потяглася до лука» [Рутківський : 36]. Зрозумівши, що на нього чатують «єдинокровні брати», на вбивство яких Пилип піти не може, він (хоча б на словах) переконує себе у своїй перевазі: «Якби це були татари, Швайка ні миті не гаявся б. Навіть звідсіля, *не з'являючись їм на очі*, можна було б покласти усіх п'ятьох» [Рутківський : 37].

Стійка словосполучка *не бачити в очі* зі значенням «не знати когось, бути незнайомим із ким-небудь» [Фразеологічний] повторюється двічі з різними займенниками, поступово розширюючи характеристику посіпаки Тишкевича: «– Вони, бач, гадають, що я якийсь Тишкевич. А я того Тишкевича і *в очі не бачив*. Мені треба до Демида, товариша мого давнього. Чули про такого?»

<...> *Ніхто з них* Тишкевича *в очі не бачив*, бо прибився він до пана Кобильського лише цієї весни» [Рутківський : 132–133].

Сенсонімічний компонент *око* стає основою перифраза, окреслюючи істотні ознаки об'єкта замість уживання його звичайної назви: «При-

ховавши пліт від *чужого ока*, друзі поснідали і подалися у плавні» [Рутківський : 70]; «Там теж живуть вільні люди козаки. І не великими ватагами живуть, а здебільшого поодинці, аби не помітнішими для *татарського ока* бути» [Рутківський : 153].

Єдиним у романі прислів'ям із сенсонімічним компонентом є крилатий вираз *ворон вороніві навряд чи видзьобає око*. Автор уводить його в текст для того, щоб показати спільність інтересів владної верхівки – канівецького старости Кобильського і переяславського старости Михайла Масла, що відповідає значенню прислів'я «люди, об'єднані спільним походженням та інтересами, <...> покривають одне одного, а отже, ніколи не завдадуть шкоди одне одному» [Ворон].

Продуктивним сенсонімічним компонентом у стійких сполученнях слів є соматизм *ніс*. Як і *око*, цей сенсонізм уживається в конструкціях, покликаних зобразити негативні емоції персонажів («Швайка, мов хлопчисько, винувато *шморгнув носом*» [Рутківський : 195]; «Санько стояв посеред двору і обурено *сопів носом*» [Рутківський : 12]) й експресивно відтворити обставини, за яких відбувається дія («Це вже вкотре ми з ним *стикаємося ніс у ніс?*» [Рутківський : 145]; «Але тут же перечепився через купину і *заорав носом у траву*» [Рутківський : 76]).

Автор часто використовує стійку сполуку слів *висунути носа*, котра щоразу виконує різну функцію. Цим сталим зворотом Байлем характеризує місцевих старост, котрі не консолідують українців для організованого спротиву татарам, дбаючи тільки про власні інтереси: «А зараз хто людей підніме – князі? А де ви їх бачили? Порозбігалися, мов їх і не було ніколи. Старости? Та вони ж *носа бояться висунути* зі своїх городищ» [Рутківський : 214]. Фраза *висунути носа* емоціоналізує опис козаків в інтерпретації діда Кібчика, який по-своєму пояснює етимологію слова *козак*: «По-татарському козак – це вільна людина, котрій і сам чорт не брат. Хоче – звіра полює, хоче – візьметься за шаблюку і йде на ногайця. А нинішні... – тут дід Кібчик презирливо спльовував на землю, – швидше від кози пішли. Обгризає геть усе в плавнях, а з очеретів і *носа не висовує*. Щоб, бува, якийсь татарин його не побачив» [Рутківський : 14].

Зі значенням «з'явитися десь» [Фразеологічний] письменник укладає цей фразеологізм в уста і козаків, і татар: «– І тільки ординець *висуне носа* з Криму – ти його шилом у бік!» [Рутківський : 244] і «Головне – розтрошити, винищити невірних до ноги! Щоб більше й *носа не сміли висунути* зі своїх смердючих плавнів» [Рутківський : 312]. Тож завдяки фразеологізму із соматичним кодом автор описує просторову модель світу тогочасної людини, із розподілом на близьку, рідну й чужу, ворожу території.

Сенсонімізм *язик* трапляється лише в 5 стійких зворотах. З оцінною функцією (як позитивна характеристика героя) використовується ідіома *гострий язик*: нею у творі описується влучність і дошкульність висловлювань діда Кібчика: «– А дідок нічогенький! *Гострий на язик*. Аби ще й совість у нього була чиста, тоді б і ціни йому не було» [Рутківський : 204]. Тому й не дивно, що саме в його мовленні трапляються дві ідіоми із соматичним елементом *язик*, марковані у «Фразеологічному словнику» як зневажливі. Щоб переконати занадто обережних козаків у невідворотності збройного спротиву татарам, дід уживає фразеологічну одиницю зі значенням «вести несерйозні розмови, займатися пустими балачками» [Фразеологічний]: «– От тільки готуватися треба, а не *язиками молоти*» [Рутківський : 305]. Так само в'їдливо він відгукується про молодичь, котрі захищають парубків від ущипливих дідових зауважень: «– *Порозпускали язики* так, що доброму козакові й пройти повз них страшно» [Рутківський : 306]. Тож стійкий зворот виконує функцію мовного портрета персонажа.

Із семантикою «говорити невиразно або через силу» [Фразеологічний] уживається стала словосполука *язик заплітається* для характеристики фізичного стану героїв: «Спочатку Санько з Грициком відповідали досить бадьоро. Та врешті *язики їм почали заплітатися*, а неслухняні голови раз у раз падали на груди» [Рутківський : 104].

Фразеологічна одиниця із сенсонімізмом *язик* допомагає авторові експресивно описати ситуацію. Стійке сполучення слів *висолопивши язик* (зі змістом «до повного виснаження, надзвичайно напружуючи сили» [Фразеологічний]) бере участь у створенні контрасту між станом персонажів, їхніми очікуваннями

від розгортання ситуації і реальним обставинами: «Проте замість діда Кібчика з очеретів вийшло четверо татарів. Не вийшли, а вивалилися, висолопивши язики. Були вони готові до всього, навіть до козацьких шабель – аби лиш вибратися із жажнучих очеретів. Проте замість козаків побачили вони картину, якій і самі не повірили: затишна галявина, на галявині – два хлопчики і бугай, що мирно жує вічну свою жуйку...» [Рутківський : 322].

Фразеологізм із соматичним компонентом *шкіра* показує в романі незначну активність. Із семантикою «особисто, на практиці» [Фразеологічний] стійкий зворот *переконатися на власній шкірі* вживається В. Рутківським для позначення психофізичної дії – процесу пригадування травматичної ситуації: «Правда це чи ні, Тишкевич не знав, а от що вовки йому [Швайці] вірно служать – у цьому він встиг *переконатися на власній шкірі...*» [Рутківський : 139]. Зі значенням «нещадно бити, карати когось» [Фразеологічний] автор використовує фразеологізм *шкіру дерти* для позначення почуття страху: «Побачать, що він [Грицик] не біля череди, – шкіру здеруть» [Рутківський : 44]. Фразеологічні одиниці із соматизмом *шкіра* в розмовному варіанті *шкура* постають елементом мовної характеристики персонажів. Їх використовують у своєму мовленні лише двоє. Лютий Іслам-бек не тільки «полює» за урусами, як за тваринами, а й виявляє жорстокість до своїх воїнів, обіцяючи «відшмагати або суворо покарати кого-небудь» [Фразеологічний] за невиконане доручення: «– Не наздоженуть – *сім шкур спушу*, – хижо посміхнувся Іслам-бек» [Рутківський : 147].

З таким же значенням цей фразеологізм уживається в мовленні канівецького старости пана Кобильського, для якого нажива стоїть понад патріотизм і співчуття до інших: «– Половина здобичі – моя, все інше бери собі. Та коли щось надумаєш приховати – з самого *шкуру спушу!*» [Рутківський : 153]. Ще раз ця стійка сполука слів зринає в мовленні того ж таки Кобильського, щоб підкреслити ставлення до односельців як до об'єкта визиску: «– Мене це бидло не цікавить, – презирливо кинув Кобильський. – Одних заберуть – з інших *дві шкури здеру*» [Рутківський : 255]. У такому контексті у фразеологізмі актуалізувалося значення

«оббирати кого-небудь, визискувати, експлуатувати» [Фразеологічний].

Зауважимо, що словосполучення *дерти шкуру* використовується В. Рутківським і з номінальною функцією. Письмові джерела (наприклад, «Повість про розорення Рязані Батием») свідчать, що монголо-татари використовували таке покарання щодо своїх ворогів, тому словосполучка є елементом художнього історизму в романі: «Надто вже впікся цей уруський розбійник, цей невловний козак ординцям, аби здобути його мертвим. Ні, він потрібен був живий, щоб *шкіру з нього здерти*, посадити на палю посеред улусу – хай усі побачать, що чекає на того, хто завдає лиха ординській державі!» [Рутківський : 7–8].

Найменшу продуктивність констатуємо в сенсонімичному компоненті *вухо*. Фразеологічна одиниця з цим соматизмом є елементом мовної характеристики пана Кобильського. Після того, як Швайка відмовився від пропозиції канівецького старости стежити за здобичниками, останній боїться, що «цей обідранець Швайка *донесе до вух* переяславського старости його <...> слова?» [Рутківський : 33]. Постаючи в романі негативним персонажем, Кобильський і про інших думає лише лихе, що й підкреслюється фразеологізмом зі значенням «повідомляти когось про що-небудь (перевтаємно – з метою обмови і т. ін.)» [Фразеологічний]. Крім того, стійкі словосполучення із соматичним кодом *вухо* вживається автором як перифраз («*Чужі вуха* є не тільки в степу» [Рутківський : 198]), для вираження почуттів героїв («Грицик відчув, як у нього *запалали вуха*» [Рутківський : 195]) та ознаки дії («Вирвизуб із товаришами їли так, що *аж за вухами ляцало*» [Рутківський : 212]).

Єдиний фразеологізм із компонентом *слина*, *ковтати слину* вживається письменником у традиційному значенні «із жадобою дивитися на щось недосяжне істівне, дуже бажаючи його з'їсти» [Фразеологічний] й у відповідній ситуації: «Нараз Демко замовк, потягнув носом повітря і прикипів поглядом до торбини Тишкевича. – Смаженою пахне, – сказав він і проковтнув слину» [Рутківський : 155].

Висновки. У романі В. Рутківського «Джури козака Швайки» фразеологічні одиниці із соматичним компонентом *око, ніс, вухо, язик, шкіра,*

слена використовуються активно. Найбільшу продуктивність мають сенсонімізми *око* і *ніс*, найменшу – *слена*. Стійкі сполуки слів із сенсонімічним кодом уживаються автором на позначення переважно негативних емоційних станів

персонажів, їхніх настроїв і переживань, для опису поганого фізичного стану. Такі фразеологічні одиниці є також елементом мовної характеристики героїв, беруть участь у формуванні образної системи твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ворон воронові око не виклює. Українські прислів'я, приказки, фразеологізми : сайт. URL: <http://igral.com/ua/pryslivya-ta-prykazky/v/voron-voronovi-ok-ne-vyklyuye.htm> (дата звернення: 25.11.2021).
2. Красных В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору). *Язык, сознание, коммуникация*. 2001. Вып. 19. С. 5–19.
3. Рутківський В. Джури козака Швайки: роман. 1-ша книга трилогії «Джури» / мал. М. Паленка. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. 326 с.
4. Тоненчук Т. В. Структурно-семантичний, идеографічний та функційний аспекти соматичних фразеологізмів у сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2016. 23 с.
5. Тоненчук Т. В. Типологія фразеологічних одиниць із компонентом соматизмом. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 38. Т. 2. С. 146–148.
6. Фразеологічний словник. Горох : сайт. URL: <https://goroh.pp.ua/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 25.11.2021).

REFERENCES

1. Voron voronovi oko ne vyklyuje [A raven will not peck out a raven's eyes]. *Ukrajinsjki prysliv'ja, prykazky, frazeologhizmy* [Ukrainian proverbs, sayings, phrases] (sajt). Retrieved from: <http://igral.com/ua/pryslivya-ta-prykazky/v/voron-voronovi-ok-ne-vyklyuye.htm> (accessed 25 November 2021).
2. Krasnykh V. (2001) Kody i etalony kultury (priglaszenie k razgovoru) [Codes and standards of culture (invitation to talk)]. *Language, consciousness, communication*, vol. 19, pp. 5–19.
3. Rutkivskij V. (2016) *Dzhury kozaka Shvajky* [Dzhuras of cossack Shvaika]. Kyiv: A-BA-BA-GhA-LA-MA-GhA, 326 p. (in Ukrainian).
4. Tonenchuk T. V. (2016) Strukturno-semantychnyj, ideoghrafichnyj ta funkcijnyj aspekty somatychnykh frazeologhizmiv u suchasnij anghlijskij movi [Structural-semantic, ideographic and functional aspects of somatic phraseology in modern English], Chernivci, Yuri Fedkovych Chernivtsi National University.
5. Tonenchuk T. V. (2019) Typologhija frazeologhichnykh odynycj iz komponentom somatyzmom [Typology of phraseological units with somatism component]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Philology*, vol. 2, no. 38, pp. 146–148.
6. Frazeologhichnyj slovnyk [Phrasebook]. *Ghorokh* [Pea] (sajt). Retrieved from: <https://goroh.pp.ua/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F> (accessed 21 November 2021).

O. L. KRAVCHENKO

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Philology and Journalism,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Luhansk region, Ukraine
E-mail: zahariy907@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5603-2269>*

N. M. FIEDOTOVA

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Marketing,
National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine
E-mail: n.fedotova.edu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1338-2760>*

**SEMANTIC AND STYLISTIC FEATURES OF PHRASEOLOGIES WITH
A SENSONYMIC COMPONENT IN VOLODYMYR RUTKIVSKY'S NOVEL
“DZHURAS OF COSSACK SHVAIKA”**

The article investigates the semantic and stylistic features of phraseology with sensory component in Volodymyr Rutkivsky's novel "Dzhuras of Cossack Shvaika". It was found that the author actively uses phraseological units with the somatic component: *eye, nose, ear, tongue, skin, saliva*. The highest productivity is shown by sensoryisms *eye* and *nose*, the lowest – *saliva*, which is motivated by the degree of importance of different body's parts for human's organism activity. Constant combinations of words with a sensory code are used by the author to denote mostly negative emotional states of characters (irritation, guilt, embarrassment, numbness, indignation, fear, despair), their moods and feelings, to describe poor physical condition (lack of oxygen, dizziness, fatigue, fainting, hunger). Constant combinations of words with sensoryisms help Volodymyr Rutkivsky to outline the situation laconically and expressively. Constant combinations of words of sensory code express the language of work of art, becoming the basis of means of artistic imagery, in particular periphrasis, hyperbole, contrast, comic literary means. Thanks to the phraseology with the somatic code, the author describes spatial model of the world of contemporary man, with the division into close, native and foreign, hostile territory. Somatism in the composition of phraseological units perform a characterological function, emphasizing essential feature of the hero (Hrytsyk has *visionary eyes*, and Kibchik's grandfather has a *sharp tongue*). Constant inversions with sensoryism are also an element of the linguistic descriptions of the characters, mostly emphasizing negative traits (greed, rage, lack of empathy of Islam-bek and Kaniv old man Mr. Kobylsky, criticism of old man Kibchik).

Key words: stylistics of modern literary Ukrainian language, practical stylistics, phraseological unit, somatism, sensoryism.